

CHIPĂRUȘUL, THE INTANGIBLE HERITAGE OF VRANCEA COUNTY

Luminița Elena VASILIU
PhD, University Valahia of Târgoviște

Abstract. The Chipăruș, the unique funeral dance in Europe, is losing its existence in the dark of the times. As a crossing line, "the dance of uncles", as Dimitrie Gusti called it, has a rich symbolism, connected to the cult of the ancestors, with strong apotropaic virtues. If at first it was spread across several geographical areas, today we only find it in Nereju, in the ensemble with the same name. Play on request, on death of a Member of the assembly or on stage. In the campaign in Nereju in 1927, Dimitrie Gusti and his team indicated the presence of this funeral dance. In 1938, however, H.H. Stahl mentioned that "Chiperul" was banned by the church representatives, being considered a heathen. From the talks with the local people, the Chipăruș has been in a shade for the past decades, due to financial difficulties as well as lack of interest in the heritage. The costume is of archaic simplicity. The central element is the mask, an archetypal pattern, the one that embodies the ancestors. He has a dual function: to accompany the soul of the defunct into the world of the dead, to make his smooth passage "from the age of now to the eternity"; another function is to protect the deceased's family from his return to the alive world. It is a living example of preserving and transmitting immaterial cultural heritage elements. The Chipăruș is an element of national identity, the one who makes us abroad. Those who keep this dance of death alive and pass it on to the young generations received, as a recognition of their work, the title of living human treasures: Folk Master Șerban Terțiu and Chipăruș dancer leader Ștefan Harabagiu. They pass both the craftsmanship of the making of the masks and the dance of Chipărușul to the younger generations. Recorded at OSIM in 2007, Chipărușul represents the dance of the triumph of life over death. The Chipăruș needs promotion as a symbol of immaterial heritage. If Oltenia has Calusul, Moldova has its Chipăruș.

Keywords: heritage, funeral dance, death, Nereju, rite of passage.

Introducere

Ca rit de trecere, moartea a reprezentat o preocupare constantă a oamenilor de-a lungul timpului. Teama de necunoscut, de ceea ce se întâmplă în „lumea de dincolo”, i-a determinat să organizeze o serie de acțiuni care să conducă sufletul „dalbului de pribeag” în lumea strămoșilor, de la „veacul de acum în vecii vecilor”¹. Conform clasificării lui Arnold van Gennep, aceste acțiuni ale oamenilor, ale celor rămași în lumea viilor, sunt clasificate în rituri de separare, de prag și de integrare².

Renumitul profesor Ion Ghinoiu afirmă că, așa cum există o Carte tibetană a morților sau o Carte egipteană a morților, și în spațiul românesc există o carte a morților, în care sunt cuprinse credințe străbune despre moarte, rituri prezente la moarte, texte care au menirea de a separa sufletul defunctului de lumea viilor și de a-l integra în lumea morților³.

¹ Ghinoiu, Ion, *Lumea de aici, lumea de dincolo. Ipostaze romanesti ale nemuririi*, Ed. Fundatiei Culturale Romane, Bucuresti, 1999, p. 173.

² Van Gennep, Arnold, *Riturile de trecere*, Editura Polirom, Iași, 1996, p. 29.

³ Ghinoiu, Ion, *Cartea omaneasca a mortilor De la veacul de om la vecii vecilor*, Univers Enciclopedic Gold, 2020, București, p.11.

Într-un sat uitat de vreme, în anul 1927 poposește echipa profesorului Dimitrie Gusti pentru a realiza o monografie, concretizată în cele trei volume: „Nerej, un village archaïque”. Nerejenii, al căror erou eponim era baba Vrâncioaia și care susțineau că se trag din Ștefan cel Mare⁴, păstrau un dans funerar a cărui existența se pierdea în negura vremurilor.

În acest sat, considerat ca fiind exemplul clasic al „rezeșiei clasice”⁵, sociologii găsesc un dans arhaic, un dans funerar, unic în Europa.

Despre originea dansului nu se știe multe, însă prin manifestare, recuzită și scop, Chipărușul este un dans specific societăților tradiționale, precreeștine. Dansul funerar este prezent și în lucrarea lui Simion Florea Marian, „Înmormântarea la români”. Acesta se numește „Șubet”⁶.

Localnicii, prin meșterul Pavel Lupașc, susțin că denumirea dansului a fost dată de către profesorul Dimitrie Gusti, datorită ritmului, a iuțelii cu care se joacă. În anul 1938, H.H. Stahl menționează faptul că acest joc de priveghi a fost interzis de către reprezentanții bisericii, fiind considerat păgân⁷. Membrii Chipărușului, pe lângă jocul propriu-zis, treceau sicriul defunctului prin foc⁸, acest gest având scopul de purificare, de iertare a păcatelor defunctului. Unde se juca Chipărușul, popa nu mai venea.

Jucat de multe secole, Chipărușul (Foto 1) este un dans funerar practicat în curtea celui decedat. Scopul acestuia este de a purifica și de a călăuzi sufletul celui trecut în lumea dreptilor. Este un dans care îmbină momente solemne cu momente vesele, privit ca o ultima petrecere a defunctului cu membrii comunității. Este un dans care ne duce cu gândul la credința dacilor despre moarte⁹.

Foto 1: Chipărușul, Nereju, județul Vrancea, 1927. Fotograf Iosif Berman, Sursa: Arhiva Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”.

⁴ Sevastos, M, *Studiul satului*, în *Adevărul*, 1 august 1933, anul 47, No 15205, p.1.

⁵ Ghinoiu, Ion, *Cartea omanasca a mortilor. De la veacul de om la vecii vecilor*, Univers Enciclopedic Gold, București, 2020, p.46.

⁶ Florea, M.S, *Inmormantarea la romani- Studiu etnografic*, Litotipografia Carol Gobl, Bucuresti, 1892, p. 195-196.

⁷ Henri H. Stahl – *Amintiri și gânduri din vechea școală a monografiilor sociologice*, Editura Minerva, București, 1981, p. 374.

⁸ Henri. H, Stahl coord, *Nerej, un village d'une région archaïque, Monographie sociologique dirigée par H.H. Stahl*, vol. I, Institut de Sciences Sociales de Roumanie, Bucarest, 1939, p. 293.

⁹ Ghinoiu, Ion, *Cartea romaneasca a mortilor. De la veacul de om la veacul vecilor*, (București: Univers Enciclopedic Gold, 2020).

Chipărușul, așa cum îi spune și numele, este un dans iute, executat de 10-12 bărbați mascați. Sunt măști antropomorfe, care întruchipează moșii și strămoșii, cei cărora li se va alătura în curând și defunctul. Dansatorii se numesc „uncheși” și sunt legați între ei de un lanț, lanțul vieții. În fruntea grupului se află un conducător, care ține în mână un toiag. În capătul toiagului se află un mascoid cu două fețe sau o făclie, cu rolul de a călăuzi sufletul mortului. Masca cu două fețe simbolizează viața și moartea, binele și răul¹⁰. Alți autori precizează că rolul mascoidului este acela de a substitui simbolul unei persoane absente¹¹.

O descriere amănunțită a acestui rit funerar este realizată de geograful Victor Tufescu: defunctul este scos pe prispă pentru a asista la dansul Chipărușului. Acesta se desfășoară noaptea, în curte, spațiul sacru care aparține defunctului, în jurul focului. Numim curtea spațiu sacru, deoarece fiecare om urmează ritualuri care însoțesc construirea unei locuințe, care nu este altceva decât o repetare a Cosmogoniei¹².

Dansatorii sunt prezentați ca niște sălbatici, cu măști antropomorfe sau zoomorfe și costume din piei de animale¹³.

Acest grup de dansatori este specific comunităților tradiționale, acele societăți secrete care îndeplineau diferite ritualuri pentru comunitate.

Focul are funcție de purificare. La un moment dat, conducătorul jocului trage de lanț, ceilalți dansatori fiind trântiți la pământ sau fiind nevoiți să sară peste foc, lanțul vieții fiind rupt simbolic. Combustibilul care alimentează focul sunt bucăți din gardul gospodăriei mortului sau obiecte care au aparținut acestuia.

Dansatorii sunt însoțiți de muzica (fluier, tobă, caval), dar și de barză, capră și urs, babe, ursar, doctor, negustor. Se observa o contaminare a jocului, fiind combinat cu elemente prezente cu prilejul Anului Nou.

Pavel Lupașc, un cunoscut meșter popular din zona Nerejului, ne explică despre figurile zoomorfe: barza a adus omul pe pământ, capra i-a dat lapte și omul a crescut, iar ursul prin natura sa moare și revine simbolic¹⁴.

Versurile care însoțesc dansul sunt de o rară frumusețe, alături de „Miorița”, culeasă de pe plaiurile Vrancei:

*Omule, pomule/ Nu plange,/ Nu te jeli./ Bucură-te / Că rădăcina ta/ Murind în pământ/ A prins în cer./ Și lutul tău/ S-a încurat/ De unde a venit/ În vis liniștit./ Bucurați-vă, bucurați/ Și voi ceilalți,/ Oamenilor, pomilor,/ Femei și bărbați,/ Beți și mâncați,/ Cântați și jucați,/ Că nu a răpus,/ E numai dus,/ E numai întors/ În lume ce-o fost!*¹⁵

¹⁰ Pop, M, *Mastile de lemn din Birsesti-Topesti, Vrancea. În Revista de folclor*, (03, nr. 01, Institutul de Folclor, Bucuresti, 1958, p. 13-14.

¹¹ Vulcănescu, Romulus, *Măștile populare*, Ed. Științifică, București, 1970, p. 53.

¹² Eliade, Mircea, *Sacru și profanul*, Humanitas, București, 2019, p. 26-27.

¹³ Tufescu V., *Oameni din Carpați*, Editura Sport –Turism, 1982, București, p. 196 – 197.

¹⁴ Pavel Lupașc, alături de Șerban Terțiu, este cel care duce mai departe meșteșugul măștilor în Vrancea.

¹⁵ Versurile au fost redată într-un interviu telefonic purtat cu domnul Șerban Terțiu, meșter popular din Nereju, declarat tezaur uman viu.

Omul este comparat cu un pom, simbol al morții și al reînvierii, acel axis mundi, de care aminteste Mircea Eliade, care leagă sacrul de profan, Pământul de Cer¹⁶.

Revenind la mască, elementul central al vestimentației dansatorilor, aceasta este făcută din blană sau lemn, având un aspect rudimentar (Foto 2).

Masca are o dublă funcție: apotropaică și de a separa sufletul mortului de lumea celor vii, conducându-l în lumea moșilor și strămoșilor. Reprezintă figuri antropomorfe, vesele sau triste, speriate sau liniștite, cu ochi decupați (Foto 3). Aceasta prinde viață atunci când este purtată¹⁷. Ea este liantul dintre magic și ludic, care a jucat un rol important în contextul comunităților arhaice¹⁸.

Fig. 2: Mască de uncheș, Nereju, județul Vrancea. Fotograf Iosif Berman, Sursa: Arhiva Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”.

Lemnul folosit la confecționarea măștilor este de esență moale. Aceste măști sunt mai spectaculoase, dar mai grele, din acest motiv fiind folosite cele din piei de oaie sau capră. H.H.Stahl menționează că, în timpul campaniei monografice din anul 1927 condusă de profesorul Dimitrie Gusti, măștile prezente la priveghi se regăsesc și în cadrul ceremoniilor de Anul Nou, atunci când se

constituiau canaralele. Uncheșii-dansatori purtau, pe lângă mască, cojoace mițoase, își confecționau cocoașă și aveau în mână un toiag, care îi ajuta la mers.

¹⁶ Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, Humanitas, București, 2019, p. 28.

¹⁷ Eretescu, C., *Măștile de priveghi-origine și funcționalitate*. În *Revista de etnografie și folclor*, Tomul 13, Nr.1, Editura Republicii Socialiste România, București, 1968, p. 13-14.

¹⁸ Eliade, Mircea, *op. cit.*, Humanitas, București, 2019, p. 32.

În trecut, măștile funerare erau confecționate de bătrâni pentru a fi purtate de tineri, care erau rudele mortului. Cu timpul însă, începând cu secolul al XIX-lea, măștile au început să fie purtate de oamenii străini mortului¹⁹.

Șerban Terțiu păstrează cu sfințenie această artă a confecționării măștilor, acesta fiind continuatorul tatălui său, meșterul Pavel Terțiu. Lemnul este tăiat în perioadele cu lună plină, meșterul specificând că lemnul tăiat în această perioadă este mai rezistent. Uneltele folosite de Șerban Terțiu sunt moștenite de la tatăl său, care a fost, și el, un meșter renumit²⁰.

Fig. 3: Mască de uncheș, Nereju, Vrancea, meșter Pavel Terțiu
Sursa: arhiva personală

Concluzii

Dansul se mai păstrează și astăzi în zona Nerejului, fiind performat la cerere, la moartea unui membru al ansamblului sau pe scenă, ca spectacol, pierzându-și din semnificații. Îl mai întâlnim la Anul Nou, ca dans simbolic: moartea Anului Vechi și nașterea Anului Nou.

Ansamblul „Chipărușul” a luat ființa în anul 1956, cu scopul de a duce mai departe comorile Vrancei arhaice. În lume, Nerejul este sinonim cu Chipărușul.

Cu toate că dansul și-a pierdut din simboluri, acesta își păstrează caracterul de spectacol, impresionând prin vestimentație și dans. Oamenii locului și-au câștigat locul în galeria tezaurelor umane vii: Ștefan Harabagiu, conducătorul ansamblului Chipărușul” și Șerban Terțiu, făuritorul de măști.

Pe langa ansamblul format din adulți, în Nereju a luat ființa Chipărușul copiilor, o inițiativă frumoasă, care transferă patrimoniul cultural imaterial tinerelor generații.

¹⁹ Vulcanescu, Romulus, *Măștile populare*, Editura Științifică, București, 1970, p. 138.

²⁰ Informații culese de la meșterul Șerban Terțiu.

Secția externă a Școlii populare de artă Focșani, cu ajutorul meșterilor nerejeni, învăța tinerele generații să confecționeze măștile.

Țara Vrancei este reprezentată atât în țară, cât și peste hotare: Polonia, Ungaria, Turcia, Moldova, Franța.

Din anul 2007, Chipărușul este marca înregistrată.

Prin caracterul său sincretic, Chipărușul adună la un loc credințele oamenilor despre moarte, văzută ca o trecere a omului într-o altă existență, în vecii vecilor. Prin manifestările sale, este un dans al morții și al reînvierii: când cineva moare, altul se naște, ca o continuare a spiței de neam. Acest dans al morții adună la în loc credințe și obiceiuri vechi, parte a identității noastre naționale.

Bibliografie

- Bîrlea, Ovidiu: *Eseu despre dansul popular românesc*, Editura Cartea Românească, București, 1982.
- Dejeu, Zamfir, „Folclor coregrafic”. Repertoriul național de patrimoniu cultural imaterial I, CIMEC - Institutul de Memorie Culturală 2008, p. 31-62.
- Dobrescu, Alexandru: *Manual de dansuri naționale*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1966.
- Eliade, Mircea, *Arta de a muri*, Editura Moldova, București, 1993.
- Eliade, Mircea, *Sacral și profanul*, Humanitas, București, 2019.
- Eretescu, C., „Măștile de priveghi-origine și funcționalitate”. Revista de etnografie și folclor, Tomul 13, Nr.1, Editura Republicii Socialiste România, București, 1968, p. 37-45.
- Evseev, Ivan, *Simboluri folclorice*, Editura Facla, Timișoara, 1987.
- Florea, M.S, *Înmormântarea la români- Studiu etnografic*, Litotipografia Carol Gobl, București, 1892.
- Ghinoiu, Ion, *Cartea omanasca a mortilor.De la veacul de om la vecii vecilor*, Univers Enciclopedic Gold, București, 2020.
- Ghinoiu, Ion, *Lumea de aici, lumea de dincolo. Ipostaze romanesti ale nemuririi*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1999.
- Pop, M., *Mastile de lemn din Birsesti-Topesti, Vrancea*. În Revista de folclor, 03, nr. 01, Institutul de Folclor, București, 1958, p. 7-26.
- Stahl, H.H, *Amintiri si ganduri din vechea scoala a monografiilor sociologice*, Ed. Minerva, București, 1981.
- Sevastos, M, *Studiul satului*. În Adevêrul, anul 47, No 15205, 1 august 1933, p. 1.
- Tufescu V., *Oameni din Carpați*, Editura Sport –Turism, București, 1982.
- van Gennep, Arnold, *Riturile de trecere*, Editura Polirom, Iași, 1996.
- Vulcănescu, Romulus, *Măștile populare*, Editura Științifică, București, 1970.
- Repertoriul Național de patrimoniu cultural imaterial, Comisia Națională pentru Salvagardarea Patrimoniului Cultural Imaterial, CIMEC - Institutul de Memorie Culturală. 2008.